

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 125 2004

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Conny Svensson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word för Windows eller Word Perfect. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2005 och för recensioner 1 september 2005.

Sedan årgång 2002 av *Samlaren* erhåller uppsatsförfattarna ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Abstracts har språkgranskats av Sharon Rider om inget annat anges.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367–8.

ISBN 91-87666-22-7

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2004

lande när betygsutlåtandena mer eller mindre *in extenso* läggs bredvid varandra som i Landgrens framställning

Landgren avrundar med att konstatera att graden av föränderlighet och dynamik är låg under konsolideringsfasen och att det är just *konsolideringstendenser* som dominerar inom undervisningen. Jag är inte säker på att utplaningen – eller ”harmoniseringen” – av skillnaderna mellan Uppsala och Lund under konsolideringsfasen, eller för den delen senare än så, är så markant som Landgren menar när det kommer till den dominerande vetenskapssynen. Men för att argumentera med honom vad gäller denna hans ständigt framskyntande tes krävs mer utrymme än vad som medges här, även mer subtila frågor som var fanns den för en *viss* vetenskapsuppfattning mest kreativa forskningsmiljön och generösa undervisningssituationen och vad det var det som konstituerade dessa. Helt övertygad är jag däremot om att vi med tillförsikt kan se fram emot följande spännande rapporter i Bengt Landgrens säkra regi i denna för vår självförståelse som litteraturvetare så viktiga undersökning om ämnesutveckling och undervisningsmetamorfoser under ett drygt hundraårigt tidsspänn.

Ulla-Britta Lagerroth

Martin Kylhammar, *Den tidlöse modernisten. En essäbok*. Carlssons. Stockholm 2004.

De flesta av de åtta essäerna i Martin Kylhammars *Den tidlöse modernisten* är bearbetningar av tidigare publicerade texter. De sex första handlar om hur författare och andra intellektuella förhållit sig till moderniteten under företrädelvis första halvan av 1900-talet, ett ämnesområde som Kylhammar behandlade redan i avhandlingen om tekniksynen hos Strindberg och Heidenstam, *Maskin och idyll* (1985), och som han sedan återvänt till bla. i *Den okände Sten Selander* (1990) och i *Frejdiga framstegsmän* (1994), som handlade om Lubbe Nordström och 5 unga. De två avslutande essäerna handlar om vetenskaplig metodik. Den första är en plädering för behovet av samverkan mellan litteraturvetenskap, historia och idéhistoria, och den andra ett försvarstal för klassiska vetenskapliga ideal som källkritik och objektivitet.

Kylhammars historiska essäer är genomgående både välskrivna och intressanta. Särskilt stimulerande är den om Heidenstam – ”Aristokratiska

mera! Heidenstam och politiken” – som ger en tankeväckande och trovärdig bild av några av de centrala motsättningar som präglade debatterna om det moderna i Sverige kring sekelskiftet 1900. Framför allt imponerar Kylhammars förmåga att röja undan en hel del av de ideologiska schablonuppfattningar som präglat och fortfarande präglar diskussionen av Heidenstam. Detta gör han genom att anlägga just ett sådant historiskt perspektiv som han pläderar för i en av metodessäerna. Nyckelbegreppet är här ”diskursutrymmets skiftande gränser”. Att undersöka dessa gränser är helt enkelt att analysera vilka ställningstaganden som är möjliga att göra vid en viss historisk situation. Det är när man bortser från detta som man, enligt Kylhammar, får problem med Heidenstams tänkande.

Argumentationen är övertygande, inte minst eftersom Kylhammar i den sista essän ger ett konkret samtida exempel på hur skev bilden av Heidenstam kan bli om man inte tar hänsyn just till det historiska diskursiva utrymme i vilket han verkade. Men samtidigt har Kylhammars metod brister. Det visar sig när han försöker förklara varför Heidenstams skildring av frihetstiden i *Svenskarna och deras hövdingar* kom att bli så negativ. Kylhammar menar att detta inte beror på författarens ideologi, utan på den bild av perioden som torgfördes av den tidens auktoriteter. Men samtidigt visar han att statsvetaren Fredrik Lagerroth redan 1915, alltså bara fyra år efter att Heidenstams läsebok publicerades, kunde omvärdera bilden av frihetstiden. Frågan man då ställer sig blir naturligtvis varför Lagerroth, men inte Heidenstam, hade möjlighet att flytta diskursutrymmets gränser. På denna fråga ger Kylhammar tyvärr inget riktigt bra svar.

Vid sidan av Heidenstamessän framstår kanske bokens inledande essä, som handlar om Strindbergs och Vitalis Norströms högst olika inställningar till det moderna, som den mest intressanta texten i boken. Kylhammars förtrogenhet med sina studieobjekt är gedigen, och liksom i essän om Heidenstam är han övertygande i sina försök att närma sig de analyserade idéerna utan att släpa med sig allt för mycket sentida ideologiskt bagage. Men när han sedan rör sig framåt i tiden går något av detta historiska skarpsinne förlorat. Detta inte minst eftersom Kylhammars kanske viktigaste begrepp – det som till och med hamnat i bokens titel, nämligen *modernismen* – framstår som tämligen löst i konturerna.

Nu kan man i och för sig invända att begrepp som modernisering modernitet och, inte minst, modernism, faktiskt är ganska luddiga. Men, Kylhammar har verkligen bemödat sig om att i förordet göra reda för vilken innebörd han ger dessa termer. Ja, han berömmar sig till och med av att ha "läst och funderat över det mesta som sagts om moderniteten på svenska". En av de framställningar han uppenbarligen läst är Marshall Bermans *Allt som är fast förflyktigas*. Visserligen nämner Kylhammar aldrig Berman vid namn, men när han skriver att modernisering "innebär att människan med hjälp av teknik, vetenskap och begreppsutveckling ökar sina möjligheter att göra saker" och att modernitet handlar om "ständig förändring" och dessutom explicit hänvisar till det Marx-citat som Berman satt som titel på sin bok blir inflytandet uppenbart.

Det finns sämre definitioner av modernisering och modernitet än de som Kylhammar hämtat från Berman. Problemet är dock att Bermans definition av begreppet modernism är minst sagt besvärlig. Berman använder nämligen detta begrepp för att beteckna uppfattningen att moderniteten utgör ett löfte om en bättre värld. Att modernism också används för att beteckna en litterär riktning bortser han ifrån och därmed är fältet öppet för förvirring. Många av de litterära modernisterna var ju minst sagt skeptiska till just idén att moderniteten skulle utgöra ett löfte.

Denna brist importerar Kylhammar. Så länge framställningen gäller Strindberg och Heidenstam leder detta inte till några större problem, även om exempelvis påståendet att Strindberg "precis som så många av 1900-talets senare modernister, tillhört de politiska förlorarna" kan framstå som aningen iögonfallande. När framställningen når fram till perioden för den litterära modernismens genombrott i Sverige hamnar saken dock i ett annat läge.

Halvvägs in i essäsamlingen blir Kylhammar tvungen att precisera hur han ser på modernismen. Här väljer han visserligen att använda begreppet "[d]en konstnärliga moderniseringen" men när han skriver att denna riktning får sitt genombrott i Sverige med 40-talismen blir det uppenbart att det är modernismen han skriver om (i en tidigare essä hävdar Kylhammar för övrigt att "den rikssvenska modernismen" fick sitt genombrott redan under 20-talet). Såväl tidigare som senare är det också just beteckningen modernism som används. Begreppets innebörd ringar Kyl-

hammar in med följande formulering: "Bryt upp från gamla traditioner, skapa nytt är dess *credo*, och dess *raison d'être* insikten om att en ny tid kräver en ny form och ett nytt språk".

Denna tämligen fyrkantiga definition leder till att Kylhammars analyser av modernismen ofta blir ganska ensidiga. De tidiga modernisternas euforiska hyllningar till det nya ges tex. stor uppmärksamhet, medan Harry Martinsons kulturpessimism närmast betraktas som undantag.

I de båda avslutningssessäerna är Kylhammar dock åter minst lika intressant och övertygande som i Heidenstamanalysen. I "Om det *fortfarande* behovet av samverkan mellan idéhistoria, litteraturvetenskap och historia" bryter han en lans för en revitalisering av den gamla disciplinen *historia literaria*, där såväl den sköna som den lärda litteraturen utgjorde legitima studieobjekt. Men argumentationen är minst av allt defensiv eller bakåtsträvande. Snarare pläderar Kylhammar ytterst offensivt för tvärvetenskap, med utgångspunkten att litteraturen är värd att ta på allvar, och det inte bara som estetisk produkt, utan även som kunskapskälla om den historiska verkligheten i vid mening.

Att Kylhammar inte bara tar litteraturen på allvar, utan även litteraturhistorien, blir tydligt i den avslutande essän, "Falsarier och försanthållna felaktigheter". Här hävdar han med emfas, och i polemik mot postmodernistiska tankegångar, att de klassiska vetenskapliga idealen är viktiga, och det inte bara i seminarierummen, utan även i samhällslivet. Kylhammar vill rent av ställa upp just det vetenskapliga seminariet som modell för den politiska och mediala offentligheten. Att hans argumentation har klara utopiska drag (bla. eftersom den, vilket han själv framhåller, inte tar hänsyn till att samhället genomsyras av ekonomiska och politiska maktförhållanden som kan verka minst sagt dämpande på ideal som objektivitet och källkritik) må vara hänt. I jämförelse med många av de utopier som diskuteras i de inledande sexessäerna framstår seminariet ändå som tämligen tilltalande.

Trots man kan rikta en hel del invändningar mot några av Kylhammars texter framstår *Den tidlöse modernisten* som en mycket intressant essäsamling. Detta inte minst eftersom den verkligen inbjuder till dialog. Dock kan jag inte låta bli att avslutningsvis ta upp en sak som gjorde mig väldigt irriterad under läsningen, nämligen de dagspolitiska kommentarer som författaren med

jämna mellanrum känner sig föranledd att göra.

Kylhammar skriver på ett ställe att han djupt beklagar att svenskarna sa nej till euron. Denna deklARATION kommer knappas överraskande. För författaren har dessförinnan gett en rad ganska aggressiva kommentarer till folkomröstningens utfall. I essän "Sveriges andra stormaktstid" skriver han till exempel följande: "Folkomröstningen år 2003 tydliggjorde åter en svensk klyvnad. Det hela kändes onekligen igen: Strindbergs autonoma allmoget mot Brantings internationelle arbetare, Per Albins Folkhem mot Lubbes Välfärdssverige...". Litet senare är tonläget än mer uppskruvat: "Demokratiska beslutsprocesser tar tid, lång tid och dessutom kan man inte lita på att medborgarna sitter inne med korrekta civilisationsanalyser. Demokraten inser, ibland sorgset, att folket inte är särdeles 'aristokratiserat' upplyst, men att dess tillkortakommanden och tidsbundna misstag måste accepteras och på ett positivt sätt hanteras i demokratin (jfr de intressanta folkomröstningarna, där förhoppningarna om det demokratiskt upplysta förnuftet grusas både då och nu)." Att på detta sätt använda tvivelaktiga historiska analogier för att misstänkliggöra motiven bakom folkmajoritetens nej i folkomröstningen om euron svarar dåligt mot de vetenskapliga ideal Kylhammar säger sig hålla så högt.

Magnus Nilsson

Carl-Göran Ekerwald, *Céline. Liv och tänkesätt*. Norstedts. Stockholm 2003.

Av allt att döma har Ekerwald med denna femte bok fullbordat den svit *Liv och tänkesätt* han inledde för tio år sedan och där fem litterära storerheter fått representera var sitt sekel, från 1600-talet till och med 1900-talet. Att Voltaire respektive Goethe fått inkarnera 1700- och 1800-talens torde väl få motsätta sig. Av någon anledning vill Ekerwald även ha med Nietzsche som galjonsfigur för det sistnämnda århundradet, vilket kanske är mer betänkligt. Dels har han knappast samma vingsbredd som sina kollegor och ses väl inte heller i första hand som diktare utan snarare som "diktarfilosof", dels kommer serien härigenom i obalans eftersom 1800-talet ensamt då får två företrädare.

Att Shakespeare är med är ofrånkomligt, men Ekerwald ser honom som en exponent för 1600-talet (s. 23), vilket med goda skäl kan diskuteras.

Visserligen anses mästerverk som *Hamlet*, *Othello*, *King Lear*, *Macbeth*, för att inte tala om *Antony and Cleopatra* och *The Tempest* höra till detta sekels första decennium, men författaren var 36 år när detta inleddes och borde i all rimlighet ha formats av den kultur och mentalitet som hörde till den elisabetanska eran. I så fall skulle 1600-talet stå utan representant i Ekerwalds exposé.

Det kan inte ha varit en lätt uppgift att välja ett ombud för det senaste seklet. Spontant skulle nog många nämna Marcel Proust som sin kandidat om kriteriet skulle vila på verkets betydelse och inspirerande kraft för eftervärlden. Céline tycks stå isolerad såväl i sin samtid som senare. När hans namn dyker upp är det nästan genomgående i hätska debatter rörande frågan om huruvida en författares politiska inställning bör påverka värderingen av hans verk. Så sent som 1979 – 1980, 18 år efter sin död, blev han slagträ i en sådan polemik i *AB* och *SvD* mellan Karl Vennberg och Artur Lundkvist.

Ändå kan man förstå Ekerwalds val. Célines utåtriktade och dramatiska liv liknar en äventyrsroman, gentemot vilken Prousts instängda, statiska existens ter sig som en fadd och blodlös novelt. Av det som vanligt osammanhängande inledningskapitlet framgår att alternativet varit Jean-Paul Sartre. Ekerwald tycks anse att dennes politiserande och argumenterande för en viss ståndpunkt gör honom alltför bunden till sin tid och därmed endast en parantes. Célines negativism, misstro mot alla lösningar och budskap samt avståndstagande från att fälla domar, ett "perspektiv [som] är flytande, föränderligt, motsägelsefullt – och därmed fruktbart", är däremot en hållning genom vilken han blir "representativ för 1900-talet i dess totalitet" (s. 25). Han ser sig enbart som krönikör, inte som mästrande kritiker.

Tar man sig före att punktvis sammanfatta vad som kunde kallas Célines världs- och livsuppfattning blir resultatet en anhopning av mestadels destruktiva reaktioner: bejaka det mörka i en kärlekslös tillvaro, renons på medkänsla; alla framtidsideologier är humbug, världen och samhället är en djungel, människorna hycklare; anarkismen och partilösheten är det enda meningsfulla alternativet (en åsikt som paradoxalt nog samsas med patriotism, nationalism och pacifism). – På 30-talet ger han ut antisemitiska pamfletter (men ångrar sig senare och förbjuder deras utgivning. Han uppfattar dem då som uttryck för ren idioti); under ockupationen kallar han